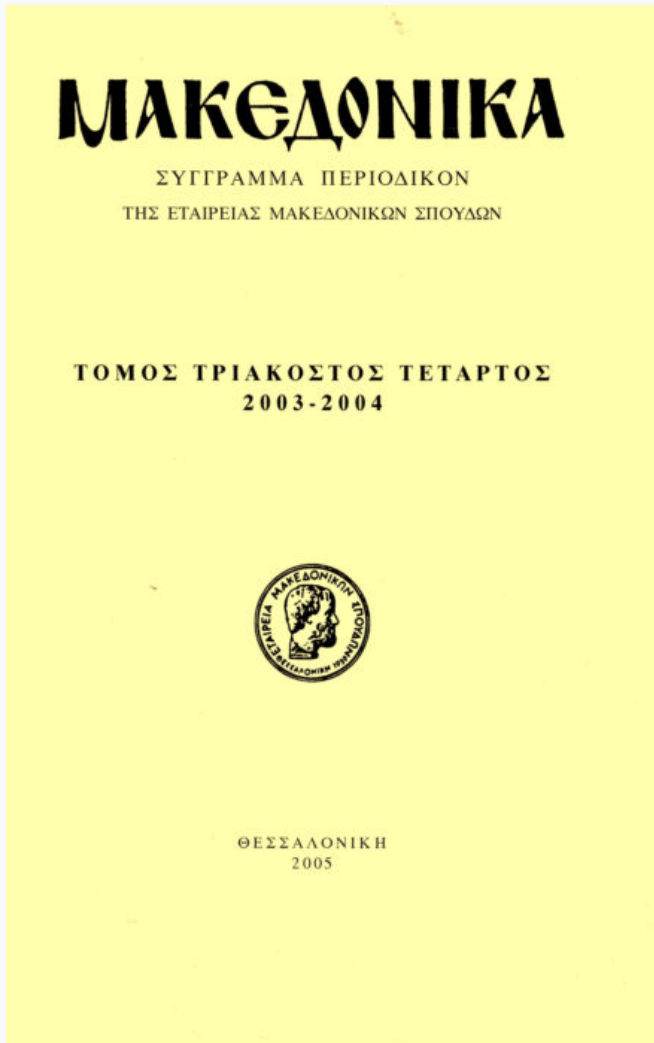

Μακεδονικά

Τόμ. 34, Αρ. 1 (2004)

Κωνστ. Σβολοπούλου, Κωνσταντινούπολη
1856-1908. Η ακμή του Ελληνισμού

Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθης

doi: [10.12681/makedonika.890](https://doi.org/10.12681/makedonika.890)

Copyright © 2015, Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαστάθης Χ. Κ. (2004). Κωνστ. Σβολοπούλου, Κωνσταντινούπολη 1856-1908. Η ακμή του Ελληνισμού. *Μακεδονικά*, 34(1), 441-443. <https://doi.org/10.12681/makedonika.890>

Κωνστ. Σβολοπούλου, *Κωνσταντινούπολη 1856-1908. Η ακμή του Ελληνισμού*, Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών) 2003, γ' έκδ., σσ. 118.

Είναι ιδιαίτερα ευχάριστο να παρουσιάζω από τις σελίδες των «Μακεδονικών» το καταξιωμένο, –όπως αποδεικνύεται και από την τρίτη μέσα σε εννέα χρόνια έκδοσή του–, βιβλίο του καθηγητή κ. Κωνστ. Σβολοπούλου. Και λέγω ευχάριστο, διότι το έργο αυτό, παρά το ευσύνοπτο μέγεθός του, αποκαλύπτει και αξιολογεί όλες τις επιμέρους πτυχές του βίου και της δραστηριότητας του Ελληνισμού της Κωνσταντινούπολεως κατά την περίοδο εκείνη μεταξύ του Χάττ-ι-Χουμαγιούν (1856) και της Επανάστασης των Νεοτούρκων (1908).

Το βιβλίο διαρθρώνεται σε εισαγωγή, επτά κεφάλαια, επίλογο. Ακολουθούν οι βιβλιογραφικές παραπομπές και τα ευρετήρια προσώπων και τοπωνυμίων.

Στο πρώτο κεφάλαιο («Οι Έλληνες της Πόλης ως αυτοδύναμη εθνική ομάδα»), ο συγγρ. επισημαίνει ότι οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινότητας στην οθωμανική πρωτεύουσα συναρτώνται τόσο με τις δικές της εθνικές και πολιτιστικές καταβολές, όσο και με το ειδικό προνομακό καθεστώς, που της είχε απονεμηθεί μετά την Άλωση και από τότε είχε περαιτέρω ενισχυθεί. Τα προνόμια του Πατριαρχείου ήταν θρησκευτικά και πολιτικά. Έτσι, οι Έλληνες ορθόδοξοι μπόρεσαν να συνυπάρχουν με την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα των μουσουλμάνων, αν και αποκλεισμένοι, –ως έναν βαθμό τουλάχιστον–, από τον δημόσιο τομέα. Η πρακτική διαχωρισμού, που ασχολούν οι οθωμανικές αρχές, ενίσχυε την συνείδηση των μη μουσουλμάνων ως προς την διαφορετική θρησκευτική και εθνική προέλευσή τους σε σχέση προς το κυρίαρχο στοιχείο. Αυτό, άλλωστε, 'δεν ήταν σε θέση να αφομοιώσει πολιτιστικά τους χριστιανούς και εβραίους της αυτοκρατορίας αλλά ούτε επιθυμούσε να τους αφομοιώσει. Πάντως οι Έλληνες τελούσαν υπό την επήρεια δύο ασυμβίβαστων μεταξύ τους επιδιώξεων: μετείχαν στην ζωή και την επιβίωση της αυτοκρατορίας, ενώ συγχρόνως ονειρευόνταν να ιδρύσουν ένα δικό τους κράτος. Την ιδέα κατάλυσης της αυτοκρατορίας των Οσμανιδών, οι Έλληνες της Πόλης θα την υιοθετήσουν, με παράλληλη ένταξή των σε δικό τους εθνικό κράτος, μόνον όταν οριστικά ναυάγησαν οι οθωμανικές μεταρρυθμίσεις στις αρχές του 20ού αιώνα.

Ακολουθεί το κεφάλαιο περί του μεταρρυθμιστικού προγράμματος, του Τανζιμάτ, το οποίο απέβλεπε κατ' αρχήν στην ισοτιμία όλων των τμημάτων της οθωμανικής κοινωνίας. Η πλειονότητα των Ελλήνων της Πόλης αντέδρασε θετικά στην εξαγγελία των μεταρρυθμίσεων. Από αυτές, άλλωστε, θα αντλούσαν την εξασφάλιση των ατομικών ελευθεριών και την εξισώσή τους με το κυρίαρχο μουσουλμανικό στοιχείο ως προς τα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα. Για τον λόγο αυτόν υποβοήθησαν, όσο τους ήταν δυνατό, την προώθηση των σχετικών προσπαθειών, όπως έγινε με τον σουλτάνο Μουράτ Ε'. Ο σουλτάνος αυτός ήταν εκφαστής του μεταρρυθμιστικού ρεύματος στην ολιγόμηνη βασιλεία του το 1876. Είχε μνηθεί στις φιλελεύθερες ιδέες από τον ελευθεροτέκτονα Κλεάνθη Σκαλιέρη, τελικώς δε ο ίδιος κατέστη μέλος του ελευθεροτεκτονισμού. Μετά την βίαιη εκθρόνισή του, οι Έλληνες ήταν εκείνοι που τον βοήθησαν. Παράλληλα, και το Οικουμενικό Πατριαρχείο προσέβλεπε κατ' αρχήν θετικά προς τις μεταρρυθμίσεις, αλλά με περίσχεψη αντιμετώπιζε τόσο την μείωση των προνομίων του όσο και την ενίσχυση της κρατικής εξουσίας ως προς τα φιλογενή και κοινωνικά καταστήματα των Ελληνορθοδόξων. Στην πράξη η εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων περιορίστηκε στην εσωτερική λειτουργία της κάθε μιας εθνότητας. Ήδη στα 1897, μία έκθεση των πρόσεβων των Μ. Δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη

διαπίστωνε την μειονεκτική θέση των χριστιανών, οι οποίοι όμως, –και κατ' εξοχήν οι Έλληνες της Πόλης– πραγματοποιούσαν συγχρόνως αξιοθαύμαστη οικονομική πρόοδο, πολύ ανώτερη από εκείνη των μουσουλμάνων.

Το τρίτο κεφάλαιο ασχολείται με την αριθμητική παρουσία των Ελλήνων στην Πόλη. Συνεχώς αυξάνονταν, όπως άλλωστε και ο συνολικός πληθυσμός της. Κατά τις πλέον αξιόπιστες πηγές, το 1877 οι Έλληνες ανέρχονται σε 250.000 άτομα, ενώ στις αρχές του 20ού αι. στο βιλαέτι της Κωνσταντινουπόλεως κατοικούσαν 358.000 Έλληνες. Περαιτέρω, η εσωτερική μετανάστευση ενίσχυσε δημογραφικά το ελληνικό στοιχείο της Πόλης, το οποίο αριθμητικά υπελείπετο μόνο σε σχέση με τους μουσουλμάνους και υπερτερούσε έναντι των άλλων χριστιανών και των ισραηλιτών.

Το επόμενο τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται λεπτομερώς στην οικιστική κατανομή και την κοινωνική κινητικότητα των Ελλήνων Κωνσταντινουπολιτών. Στους πρώτους αιώνες μετά την Άλωση, κατοικούσαν στην περιοχή όπου ήδρευε το Πατριαρχείο από το 1601 στην νότια ακτή του Κερατίου, όπου το Φανάρι. Αργότερα άρχισαν να εγκαθίστανται στις ανατολικές ακτές του Κερατίου και στα παράλια της παλαιάς Πόλης, στην θάλασσα του Μαρμαρά. Στην δεύτερη πεντηκονταετία του 19ου αι., τους βρίσκουμε κυρίως στο Πέραν, στις ακτές του Βοσπόρου, στα Ταταύλα και στα νησιά. Η παρουσία τους εκεί, πάντως, δεν ήταν αποκλειστική· συνυπήρχαν με Μουσουλμάνους, Αρμενίους και Εβραίους.

Ακολουθεί το πέμπτο κεφάλαιο για την καλλιέργεια των Γραμμάτων. Οι μεταρρυθμίσεις, –όσο κολοβές και αν ήταν στην εφαρμογή τους–, επέτρεψαν την σύσταση εκπαιδευτηρίων. Περί το 1900, μόνο στην αρχιεπισκοπική επαρχία της Κωνσταντινουπόλεως, –χωρίς δηλαδή τα προάστια–, λειτούργησαν 68 σχολεία με 294 διδάσκοντες και 10.800 μαθητές, και μάλιστα χωρίς ποσοτική διαφορά μεταξύ θηλέων και αρρένων. Τα σχολεία διακρίνονταν σε «εθνικά» (διοικούνταν από συμβούλια), «ενοριακά» (η διοίκησή τους ανήκε σε όργανα της τοπικής ενορίας) και ιδιωτικά. Όλα τους υπήγοντο στην εποπτεία του Πατριαρχείου. Η οθωμανική διοίκηση εξαντλούσε την παρέμβασή της στην υποχρεωτική διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας. Ο Ελληνισμός της Πόλης ανέδειξε λογίους, που το έργο τους σημάδεψε την πνευματική πορεία και την επιστημονική έρευνα μεταξύ όλων των Ελλήνων κατά τον 20ό αιώνα. Υπήρχε, επίσης, έντονη θεατρική και καλλιτεχνική κίνηση, καθώς και μεγάλος αριθμός εφημερίδων, περιοδικών και εν γένει εκδόσεων, που διαχέονταν τόσο στην οθωμανική αυτοκρατορία όσο και στις γειτονικές Ρωσία και Ρουμανία.

Το τελευταίο κεφάλαιο αφορά στις επιδόσεις και τις κατακτήσεις των Ελλήνων της Πόλης στο επαγγελματικό πεδίο. Κύρια απασχόληση ήταν ο τριτογενής τομέας, με δικτύωση και διασπορά των εμπορικών δραστηριοτήτων εντός και εκτός της αυτοκρατορίας. Η δομή των εμπορικών οίκων ήταν αρχικά θεμελιωμένη στην πατρογονική ιεραρχία και σε δεύτερη φάση στην συνεργασία των μελών της οικογένειας. Οι κύριες ενασχολήσεις ήταν οι τραπεζικές, μεσιτικές και χρηματιστηριακές εργασίες. Σημαντικός αριθμός τραπεζών ιδρύθηκε από Έλληνες. Διστακτικοί αρχικά ήταν οι τραπεζίτες έναντι των βιομηχανικών επενδύσεων. Αργότερα όμως εστράφησαν προς την χρηματοδότηση δημοσίων μεταλλείων και σιδηροδρόμων. Μεγάλος αριθμός Ελλήνων ήταν επαγγελματίες. Στον δημόσιο τομέα, ύστερα από μία σχετική υποχώρηση στα αμέσως μετά την Επανάσταση του 1821 χρόνια, οι Έλληνες της Πόλης περισσότεροι από κάθε άλλο έθνος και θρησκευτικό στοιχείο (εκτός βέβαια από τους μουσουλμάνους) επανήλθαν στην δημόσια υπηρεσία, ιδίως στο διπλωματικό σώμα της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Τέλος, το ἔβδομο κεφάλαιο, το σχετικό με τις συλλογικές μορφές της εθνικής αλληλεγγύης. Το Οικουμενικό Πατριαρχεῖο, ὡς κεντρική συσσωμάτωση του Γένους, καί οι μερικότερες ἐκδηλώσεις της, ὅπως ἦταν τα εσνάφια (συντηχίες), τα ἀδελφάτα («κλειστοί» σύλλογοι), οι σύλλογοι για την προαγωγή των γραμμάτων, των τεχνῶν καί των επιστημῶν, –εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι στην δεκαετία του 1880 λειτουργούσαν στη μεν Πόλη εἴκοσι τέτοιοι σύλλογοι, στην δε Αθήνα μόλις επτά–, τα παρωχημένα ευρύτερων διεθνῶν οργανώσεων, καί τα φιλογενή καταστήματα, ὅπως νοσοκομεία, γηροκομεία, ὄρφανοτροφεία, καί τα ὁποῖα ἐφθασαν με την πάροδο του χρόνου να αποτελοῦν το σημαντικότερο συγκρότημα νοσηλείας καί περιθαλψῆς στα Βαλκάνια, ὅπως παρατηρεῖ ο συγγ.

Το ἐδῶ παρουσιάζομενο ἔργο του κ. Κωνστ. Σβολοπούλου συνιστά την πληρέστερη σύνθεση για την εποποιῶτα του Ἑλληνισμοῦ της Κωνσταντινουπόλεως κατά την περίοδο τῆς μεγάλης του ακμῆς. Ἡ πραγμάτευση ὅλων των πτυχῶν αὐτῆς τῆς εποποιΐας ἔχει διεξαχθεῖ με τρόπο μεθοδικό, ἐνδελεχῆ πληρότητα, μόνιμη θεμελίωσή της στις πηγές καί με ἀντικειμενικότητα ἀξία κάθε εὔπαιδου. Νομίζω ὅτι ο κ. Κωνστ. Σβολοπούλος θα ἀδικήσει το λαμπρό αὐτό ἔργο του, ἀν δεν προχωρήσει στην ἐκδοσή με-τάφρασῆς του σε μια διεθνή γλῶσσα.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Κ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ

Νικόλαος Δημ. Σιώκης, *Ἡ ἱστορία καί τὰ κειμήλια τῶν ἱερῶν ναῶν Ἁγίου Νικολάου καί Ἁγίου Δημητρίου Κλεισούρας Καστοριάς*, ἔκδ. Συλλόγου Ἀπανταχοῦ Κλεισουριέων «Ὁ Ἅγιος Μάρκος», University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 112. Πρόλογος Σεβασμ. Μητροπολίτου Καστοριάς κ. Σεραφείμ.

Ἡ τοπική ἱστορία καί ὁ πολιτισμός τῆς Μακεδονίας, ἰδιαίτερως κατά τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, εἶναι ἀπὸ τὰ θέματα πού ἐλκύουν τοὺς ἐρευνητές, ὅπως στήν προκειμένη περίπτωση κατά τὴν ὁποία ὁ νέος ἐρευνητῆς κ. Ν. Δ. Σιώκης πού ἀσχολήθηκε με τὴν ἱστορία καί τὸν πολιτισμὸ μῆς κωμοπόλεως τῆς Δυτ. Μακεδονίας, τῆς Κλεισούρας δηλονότι πού ἔπαιξε σημαντικό ρόλο κατά τὸν 18ο καί 19ο αἰ. ὄχι μόνον σ' ὅ,τι ἀφορᾶ στὸν στενὸ τοπικὸ χῶρο, ἀλλὰ καί τὸν εὐρύτερο βαλκανικὸ. Ὁ κ. Ν.Δ.Σ. μάλιστα εἰσαγωγικῶς δίδει μίαν συνοπτικὴ ἱστορία τῆς Κλεισούρας πού φέρεται οἰκισθεῖσα κατά τὸν 15ο αἰ. γιὰ νὰ φθάσει στὸ ἀπόγειό της τὴν περίοδο 1750-1880, ὁπότε καί κτίζονται τὰ ἀρχοντικά της, ἰδρύονται τράπεζες καί σχολεῖα, φιλανθρωπικοὶ σύλλογοι καί σωματεῖα. Εἶναι ἡ ἐποχὴ πού οἱ Κλεισουριώτες ἰδρύουν στήν Κ. Εὐρώπῃ καί τὴν Β. Βαλκανικὴ τίς κοινότητες τους καί οἱ ἀπόδημοι φροντίζουν πολλαπλῶς γιὰ τὴν πρόοδο τῆς γενέτειράς τους, ἡ ὁποία θὰ ἀναδειχθεῖ ἔξέχον κέντρο τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος μετέχοντας, λόγω τῆς γεωγραφικῆς θέσεώς της καί στοὺς λοιποὺς ἀγῶνες τοῦ Γένους. Μεταξὺ τῶν πολιτισμικῶν μνημείων τῆς Κλεισούρας οἱ ναοὶ τῶν Ἁγίων Νικολάου καί Ἁγίου Δημητρίου, με τοὺς ὁποίους ἀσχολεῖται εἰδικῶς ὁ κ. Ν.Δ.Σ. Καί κατ' ἀρχὴν ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου πού ἀνοικοδομήθηκε τὸ 1839, ἐπομένως εἶναι παλαιότερος, ἀλλὰ καί πού πυρπολήθηκε στῆς 2.11.1912 ἀπὸ τοὺς Τούρκους γιὰ νὰ ἀνοικοδομηθεῖ ἐν νέου τὸ 1920-1922. Καί εἶναι εὖλογο κατὰ τὴν πυρπόλησή του νὰ καταστράφηκαν πολλὰ στοιχεῖα τοῦ ναοῦ, ὅπως τὸ περιήφημο ξυλόγλυπτο τέμπλο του. Ὁ κ. Δ.Ν.Σ. δίδει σύντομη περιγραφὴ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος, σημειωτέον, δέχθηκε νέο πλήγμα τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1941 ἀπὸ βομβαρδισμό τῶν Γερμανῶν.